

f. NEDERLANDSE VERTALING

Contemplatief leven

Van mijn ogen moeten de schubben vallen die mijn blik alleen maar naar binnen richten, naar *mijn* behoeften, *mijn* verlangens. Er zit een resonantie in de uitspraak van Christus: "Als iemand naar een vrouw kijkt om haar te begeren, heeft hij in zijn hart al overspel met haar gepleegd" (Matteüs 5,28). Het sleutelement hier is het voorzetsel *pros*, 'om'. Wat wordt opgeroepen is niet een spontane ontmoeting met schoonheid die een reactie van lichaam en geest oproept. Zo'n ervaring is niet per definitie onkuis. Het onthult eenvoudigweg de man als man, de vrouw als vrouw. Ze kan uitmonden in verwondering en dankzegging, vol vreugde zijn en tot liefde leiden. De persoon die het evangelie bestraffend behandelt is iemand die in zichzelf een honger naar bevrediging heeft opgewekt en dan op zoek gaat naar een object om zich mee te voeden. Voor zover er seksualiteit is in deze scène, is die aanwezig als egocentrische appetijt. De toeschouwer bekijkt zijn omgeving niet als een zoeker naar gezelschap, maar als een consument; hij is gericht op zijn lust, niet op de ander. En dit, zegt Christus, is een mens onwaardig. Het vernedert de jagende persoon en vernedert het gezochte object, dat alleen als vlees aanwezig is.

Als tegengif voor dit roofzuchtige kijken geeft het evangelie het voorbeeld van lichtgevend zien: "Het oog is de lamp van het lichaam. Dus als je oog gezond is, zal je hele lichaam vol licht zijn" (Matteüs 6.22). Het bijvoeglijk naamwoord dat Matteüs gebruikt om een oog te beschrijven dat werkt zoals het hoort, is *haplous*. Het vormt een paar met *diplous*. Dit paar komt overeen met het Latijnse woordpaar *simplex - duplex*. Wat het oog geluid maakt is het feit dat het eenvoudig is, dat wil zeggen, integraal. Er valt veel voor te zeggen om te vertalen: "Dus als je oog kuis is, zal je hele lichaam vol licht zijn.

Deze manier van kijken is eigen aan zuigelingen. Het ontroert me altijd als zo'n kleintje me recht in de ogen kijkt, zonder te knipperen en niet bang, nieuwsgierig welwillend en welwillendheid verwachtend, open om de omringende wereld in zich op te nemen en vrijelijk te absorberen. Ooit keek ik zo uit op de werkelijkheid; dat deden we allemaal. Herinner jij je dat nog? Ik zou het graag nog eens zo willen zien.

Gelukkig kan kuis kijken opnieuw worden aangeleerd. Of beter gezegd, een eenvoudig, onbewogen oog kan opnieuw verworven worden. De heilige Bruno verzekerde zijn vriend Raoul hiervan tijdens het laatste decennium van zijn leven. Hij vestigde zich in Calabrië en legde de aard van de roeping van de kartuizers uit:

Welk een weldaad en goddelijke vreugde de eenzaamheid en stilte van de woestijn voorbehouden aan hen die haar liefhebben, kunnen alleen zij weten die haar hebben ervaren. Hier kunnen de sterken in zichzelf binnentreden en daar blijven, bij zichzelf, zoveel als ze willen, ijverig zaden van deugd cultiveren en gelukkig eten van de vruchten van het paradijs. Hier kunnen ze het oog verwerven waarvan de serene blik de Bruidegom met liefde verwondt. Zo'n oog, dat puur en onbezoedeld is, stelt hen in staat God te zien.

Raoul zal Bruno's toespeling op Gregorius de Grote's leven van Sint Benedictus hebben opgepikt. Het begin van Benedictus' terugtrekking uit de wereld wordt daar beschreven met de woorden: '*Solus habitavit secum*,' 'Hij leefde alleen met zichzelf.' We zijn dit motief

al eerder tegengekomen: om de wereld en anderen goed te kunnen zien, moet ik eerst in mezelf binnentreden. Pas als ik weet wat er is, en de chaos *kosmos* laat worden, ben ik in staat om een oog te krijgen dat sereen ziet. De wond die een kuis oog toebrengt, vernedert of kwetst niet. Het is zoet, zoals de blik van een zuigeling. Het verwondt ons, maar voelt als een zegen en herinnert ons eraan hoe het kan zijn om te zien. Op deze manier te zien is het paradijs opnieuw betreden, zegt Bruno. Het maakt deel uit van het proces van het verruilen van het kleed van huden voor het gewaad van glorie. Zien geboren uit liefde kan een daad van liefde worden.

De samenhang tussen zien en liefhebben is gedenkwaardig vastgelegd in een kernachtige zin van Richard van St. Victor, de geleerde Augustijn die geboren werd rond de tijd dat Bruno aan Raoul schreef en die onderricht gaf aan St. Victor in Parijs toen Eystein Erlendsson, toekomstig bisschop van Nidaros [Trondheim] en redacteur van de *Passio Olavi*, daar student was. In zijn verhandeling *Over het voorbereiden van de ziel op contemplatie* bevestigde hij: '*Ubi amor, ibi oculus.*' Dat wil zeggen: 'Waar liefde is, zal een oog zijn dat ziet.'

Als ik een beschrijvende term zou zoeken voor dit soort zien, zou ik het contemplatief noemen. Dit zal je misschien verbazen. We denken aan contemplatie als een gespecialiseerde vorm van gebed die voorbehouden is aan strenge professionals. We hebben het over 'contemplatieve ordes', dat wil zeggen monastieke instituten met een kloosterslot. Contemplatie wordt gezien als een voorrecht dat is voorbehouden aan dergelijke omgevingen. Toch wijst het begrip op iets pan-menselijks, een oefening zonder welke de mensheid onvolledig blijft.

De humanisten uit de Renaissance wisten dit. Ze benadrukten het. In Pico della Mirandola's verhandeling *Over de waardigheid van de mens*, een fundamentele tekst voor de generaties van de Metafysische Dichters, staat een passage waar ik erg van hou. Pico beschrijft Gods bedoeling bij het scheppen van de menselijke natuur. Nadat Hij de aarde en de hemel had gemaakt en ze met leven had gevuld, verlangde God, zegt Pico, "naar een schepsel dat de betekenis van zo'n enorme prestatie zou kunnen begrijpen, dat met liefde zou worden bewogen door de schoonheid ervan en met ontzag zou worden getroffen door de grootsheid ervan". Daarom zette de Almachtige de mens midden in de wereld als '*universi contemplator*', als iemand die geschikt is om het *geheel* te aanschouwen, gevoelig voor de verbondenheid der dingen en zich bewust van zijn eigen rechtmatige plaats daartussen.

Maar wat is het eigenlijk om een 'contemplator' te zijn?

Binnen 'contemplatie' zien we een wortel die bekend is uit de moderne volkstaal. Daar komen woorden uit voort als 'tempel'. *Contemplatie* vindt zijn oorsprong in een cultische omgeving. We kunnen echter specifieker zijn. Het werkwoord *contemplor* hoorde voor eerst thuis in de woordenschat van de vogelvlucht waarzeggerij. Stel je een orakel voor, opgesloten in een tempel, dat verwachtingsvol door een gat in het dak naar buiten kijkt, zoals we dat zien in het Romeinse Pantheon. Geduldig zou ze zoeken naar voortekenen, voortekenen in de vorm van vogelgedrag waarmee de goden hun welbehagen onthulden. Voorondersteld is het idee dat de wereld bemiddelend en betekenisvol is, zwanger van betekenis waarover nagedacht moet worden.

Dit soort contemplatie werd niet alleen beoefend door eenzame waarzeggers, opgesloten in gewijde huizen. Het kon een sociale activiteit zijn, die gemeenschappen in staat stelde om een gezamenlijk doel uit te werken. Zo wordt het beschreven in het tweede boek van Homerus' *Odysee*, als Telemachus op zoek gaat naar zijn vermiste vader. Hij maakt zich zorgen over Penelope, zijn moeder, die belaagd wordt door vrijers. Hij maakt zich zorgen over zijn erfenis. Hij moet weten of Odysseus dood of levend is. Ten

overstaan van de inwoners van Ithaka verklaart hij zijn zaak. De menigte luistert aandachtig. De mensen zijn gevoelig voor de benarde situatie van Telemachus. Wederzijdse aandacht ontwikkelt zich in een horizontale uitwisseling terwijl het woord van spreker naar vergadering gaat en weer terug. Dan gebeurt er plotseling iets boven hun hoofden. Telemachus heeft net een zin afgemaakt wanneer:

omwille van hem zond Zeus van de brede wenkbrauwen twee adelaars uit, hoog zwevend vanaf de top van de berg. Deze zeilden een tijdje samen op de stroom van de wind, wind en vleugel, dicht bij elkaar, vleugels wijd uitgespreid. Maar toen ze zich boven het midden van de luidruchtige menigte bevonden, keerden ze zich plotseling met een sterke trilling van hun vleugels naar elkaar toe en doken over de hoofden van allen heen, met starrende en dodelijke ogen, en scheurden elkaar met hun klauwen bij de nek en de wang, waarna ze naar rechts wegvlogen, dwars door de huizen en de stad. Toen hun ogen de vogels zagen, waren ze allemaal verbaasd en ze dachten in hun hart na over wat er zou kunnen gebeuren.

Er zijn duizenden jaren verstreken. Toch laat deze wonderlijke tekst ons nog steeds de opwinding van de menigte voelen. Alle ogen kijken plotseling omhoog. De verzamelde massa golft op het ritme van de voorstelling van de vogels, majestueus en dreigend. Het spektakel absorbeert, maar wijst toch verder dan zichzelf. De Ithacanen weten dat wat ze zien iets *betekent*. Er zal iets 'van komen' met betrekking tot de zaak die aan de orde is, namelijk de mogelijkheid van Odysseus' terugkeer.

Zo zien we wat het, in natuurlijke termen, zou kunnen betekenen om contemplatief te leven. Het is een kwestie van stilstaan en kijken, aandacht schenken aan wat er om ons heen gebeurt, bereid om uit onze vooropgezette ideeën te stappen, alert op het vooruitzicht van nieuw gevonden zingeving die in ons hart gewogen kan worden.

Dit voorbeeld komt uit de poëzie, maar dit kijken ligt niet minder ten grondslag aan de natuurwetenschap. Wat doet een wetenschapper anders dan natuurverschijnselen observeren om vast te stellen wat ze betekenen? Uitroepen van verwondering kunnen het gevolg zijn, verrukte kreten van "*Eureka!*". Sommige staan in een prachtig boek van Richard Dawkins, een bloemlezing van wetenschapsgeschriften, uitgegeven als een werk van liefde. Onder de stukken is een fragment uit *Waarheid en schoonheid* van de astrofysicus Subrahmanyan Chandrasekhar, die op zijn beurt een uitwisseling aanhaalt van twee grote natuurkundigen, Werner Heisenberg en Albert Einstein. De eerste deelt dit vertrouwen met de laatste:

Als de natuur ons leidt naar wiskundige vormen van grote eenvoud en schoonheid - met vormen bedoel ik samenhangende systemen van hypothesen, axioma's, enz. - naar vormen die niemand eerder is tegengekomen, kunnen we niet anders dan denken dat ze 'waar' zijn, dat ze een echt kenmerk van de natuur onthullen Jij moet dit ook gevoeld hebben: de bijna beangstigende eenvoud en heelheid van de relaties die de natuur plotseling voor ons uitspreidt en waarop niemand van ons in het minst voorbereid was.

Het terloopse 'Je moet dit ook gevoeld hebben' is ontroerend. Dawkins citeert Chandrasekhar die het aanhaalt. Dit suggereert een betrokkenheid die verder gaat dan de correspondentie van Heisenberg en Einstein, twee oude vrienden. Er wordt een aspect van wetenschappelijk streven als zodanig aangegeven. Heisenbergs associatie van schoonheid en waarheid reikt verder dan die van Keats ('Schoonheid is waarheid,

waarheid schoonheid, - dat is alles wat/je weet op aarde, en alles wat je moet weten'), die van de orde van de sensibiteit is. De schoonheid waar het hier om gaat is tweeledig. Het is conceptueel, zichtbaar in axioma's die alleen een getrainde intelligentie kan lezen, maar het ontvouwt zich ook voor de ogen, in de 'bijna angstaanjagende eenvoud en heelheid van de relaties die de natuur plotseling voor ons uitspreidt'. Het *tremendum* suggereert een quasi-religieuze ervaring. Heisenberg spreekt van iets dat zich openbaart. De apocalyps is echter werelds. De natuur is het onthullende onderwerp. Eerbiedige angst vloeit voort uit een inzicht dat we vanuit verschillende invalshoeken hebben nagestreefd: wat natuurlijk is, wordt gekenmerkt door integriteit. De natuur is in wezen kuis.

Als dit soort zien wordt verlicht door geloof, opent zich een andere dimensie. We vinden het proces beschreven door een tijdgenoot van Heisenberg, een contemplatief in de technische zin: de kartuizer Jean-Baptiste Porion (1899-1987). Porion was een subtiele intellectueel. Tegelijkertijd ademde hij monastieke eenvoud. In een brief uit 1980 aan de filosoof Georges-Hubert de Radkowski omschreef hij het contemplatieve leven als '*une découverte inépuisable du même*'. De uitdrukking is moeilijk weer te geven. De 'onuitputtelijke ontdekking' heeft betrekking op een object dat op zichzelf hetzelfde blijft, maar toch altijd verrassend, nieuw lijkt. De contemplatieve blik, die maagdelijk wordt, is bevrijd van vooroordelen. De toeschouwer is vrij om de ander als ander te ontmoeten, met verwondering. Daardoor wordt het leven bevrijd van eentonigheid, doordrenkt met frisheid.

Het gaat hier niet om een mystieke ervaring, maar gewoon om een veranderde kijk op de wereld. Ik kan niet zeggen dat ik veel carrière heb gemaakt op de weg van het innerlijke leven,' schreef Porion in 1955 aan Charles Journet, tien jaar voordat deze kardinaal werd; 'maar ik heb er niet de minste spijt van dat ik eraan begonnen ben. Nee, het is duizend keer interessanter om op dit gebied te falen dan om op een ander gebied te slagen.'

Hoe deze houding zich vertaalt in de praktijk blijkt uit een brief die Porion na een kwart eeuw kloosterleven aan zijn zus schreef. We moeten ons de setting voorstellen. Een kartuizer leeft als kluizenaar in een huisje in een klooster. De monniken komen samen in de kerk voor de lange nachtwake, daarna voor de mis en de vespers. De rest van de tijd wordt, normaal gesproken, in afzondering doorgebracht. Wanneer een novice het kartuizer habijt krijgt, begeleidt de communiteit hem naar zijn kluizenaarshut, dat voor hem een heiligdom zal zijn. Hij verwacht er te blijven tot zijn broeders hem naar het kerkhof dragen. In dit stabiele leven is het raam van de cel van de monnik een bevoorrecht venster op de wereld. Verveelt het uitzicht hem niet? Integendeel, schrijft Porion:

Ik stel de rijkdom vast die in een enkel perspectief ligt besloten, de omtrek van een berg bijvoorbeeld, met zijn pijnbomen in de gouden glorie van mei, in de nevelen van oktober, of wanneer dan ook. We moeten de spiegel worden van deze schoonheid en haar echo. Het laat altijd iets nieuws zien en toch zegt het elke keer alles. Ik vraag me af of reizen de moeite waard is. Wat een harmonie, wat een onuitputtelijke harmonie, verbindt de geest met elk wezen dat met goddelijke vrijheid de wet volgt die in zijn natuur is ingeprent!

Net als de natuurkundige Heisenberg keek Porion, de monnik, naar buiten en zag een prachtige heelheid. Hij was zich ervan bewust dat hij toegang had tot een soort openbaring. Voor hem was het onthullende onderwerp echter niet Moeder Natuur, maar de Schepper wiens ordenende wetten de natuur laat zien. Op deze manier leren zien is

het ontdekken van een betekenisvol universum.

Dit universum lonkt naar ons. Het roept een reactie op. Stil bij je raam zitten en naar buiten kijken wordt een *persoonlijke* ervaring: Gods ondersteunende actie is aanwezig in wat bestaat. Ik maak alle dingen nieuw,' zegt de HEER (Openbaring 21,5). Dit geldt zelfs voor dingen die op zichzelf vertrouwd en oud zijn. Porion getuigt dat de dingen meer zijn dan ze op zichzelf zijn. En dat hij, terwijl hij ze beschouwt, meer zichzelf wordt wanneer hij uit zichzelf wordt getrokken in een gratuite ontmoeting.

Kuisheid stelt ons in staat om zo te leven, aandachtig en eerbiedig. Het staat voor een manier van in leven zijn in de wereld. Het ligt binnen het bereik van onze keuze, hoewel we er natuurlijk wel op een redelijke manier voor moeten kiezen. De liturgie laat ons bidden om een kuisgeest. In een doordeweekse lofzang vinden we de regels: '*Evincat mentis castitas / quae caro cupit arrogans*': 'Moge de kuisheid van de geest onderwerpen / wat arrogant vlees begeert.' Kuisheid heeft hier te maken met zachtmoedigheid, die veel onderschatte deugd die we beschouwen als een slapende muis, hoewel ze leeuwachtig is: moed is nodig om de verwaandheid van begeerte te bestrijden. Een kuisgeest zal onze interacties vormen. Het geeft ook vorm aan onze handelingen: de manier waarop we eten en drinken, deuren openen en sluiten. We hebben het verband gelegd tussen kuisheid en vasten. Begeerten overlappen elkaar. Het is een illusie om te denken dat ik matig kan zijn in het ene zonder ook matig te zijn in het andere. Omgekeerd hebben de helderheid van geest en de kracht van lichaam die we vinden als we vasten equivalenten in het rijk van de kuisheid.

Toen Dom Porion peinzend uit het raam van zijn kluizenaarswoning keek, was hij alleen. Maar we kunnen ook andere mensen op deze manier zien, op een persoonlijke manier. We zien ze dan met *eer*, om een term te gebruiken die in de Regel van Sint Benedictus de norm stelt voor menselijke relaties. Iemand eren is zijn of haar onherleidbare alteriteit bevestigen. Het is zijn of haar waardigheid erkennen, zelfs als die wordt aangetast door aanmatiging, angst of lage daden. Het is hoopvol naar hem of haar kijken, bewust van wat hij of zij in zich heeft om, door Gods genade, te groeien.

De evangeliën geven voorbeelden van hoe Christus naar anderen keek. Daar kunnen we veel van leren. We hebben al stilgestaan bij de scène in het huis van Simon, toen hij de zondige vrouw op zich af zag komen en toch niet afstootte. Het feit dat hij haar rustig aankeek, veranderde haar. Toen een jongeman op reis naar hem toe liep en vroeg hoe hij het leven kon leren kennen, "had Jezus, toen Hij hem aankeek, hem lief", ontroerd door zijn oprechtheid. De jongeman was niet in staat om de beslissing te nemen die nodig was om te krijgen waar hij naar verlangde. Jezus' blik liet hem bedroefd achter (Marcus 10,17-22). Toch is het een zegen als iemand, zonder te veroordelen, het conflict van verlangens ziet dat in mijn hart kan woeden. Tegen het einde van het evangelie, in het hof van de hogepriester, verloochende hij, die de Rots genoemd was, Degene van wie hij beweerde dat hij de Zoon van God was. Jezus, die weggeleid werd om gezeseld te worden, "draaide zich om en keek Petrus aan" (Lucas 22,61). De bitterheid waarmee Petrus als gevolg daarvan huilde, klinkt nog steeds in onze oren dankzij de empathie van Bachs *Passies*.

In waarheid gezien worden is een intieme ervaring. Zien kan zelfs intiemer zijn dan aanraken. Zoals elke pastor weet, gaan mensen vaak op zoek naar seksueel avontuur omdat ze zich niet gezien voelen, onder dit feit lijden en hunkeren naar een substituuut. Het risico is dat plezier dan juist zorgt voor een verergering van verdriet en eenzaamheid. Intimiteit hoeft niet seksueel te zijn. Seks kan intimiteit in de weg staan.

De niet bezitterige vrijheid van kuisgeest intimiteit toont zich soms in gedeelde contemplatie van een object dat zich buiten de toeschouwers bevindt. Kijk eens naar deze

suggestieve regels in Hans Bethge's weergave van Mong-Kao Jen's gedicht 'Terwijl hij op een vriend wacht', dat Gustav Mahler op muziek zette in *Das Lied von der Erde*:

*Ich sehne mich, o Freund, an deiner Seite
Die Schönheit dieses Abends zu genießen, -?
Wo bleibst Du nur? Du läßt mich lang allein!*

Ik verlang, o mijn vriend, om te genieten
Aan jouw zijde op deze lieflijke avond.
Waar blijf je? Je laat me lang wachten.

Wie heeft er niet verlangd naar iemand die gewoon zo aan onze zijde zit en ontroerd wordt door wat ons beweegt? Toen Anton Webern naar de eerste uitvoering van *Das Lied von der Erde* in München ging luisteren, ontroerde dit deel hem zo dat hij Alban Berg vertelde dat hij het gevoel had gehad dat zijn hart bonkte van het gebod: "Weg met die rotzooi! Naar boven! *Sursum corda!* Vaak zijn onze diepe verlangens zuiverder dan we denken.

De verbondenheid die dit gedicht bezingt blijft bestaan. In Jean François Billeter's elegische eerbetoon aan zijn overleden vrouw Wen, spreekt de Zwitserse sinoloog over het rauwe verdriet dat wordt veroorzaakt door de afwezigheid van zijn geliefde, alsof een vitaal deel van hemzelf is weggenomen. Des te verbazingwekkender zijn de plotselinge momenten waarop Wen *er is*:

Het volstaat om te luisteren naar een paar maten van de muziek waar we van hielden om me te laten overspoelen door onze gedeelde vreugde. Op zulke momenten heb ik geen beeld van haar nodig, geen specifieke herinnering. Ze is bij me in de muziek.

De tastbaar voortdurende realiteit, voorbij de scheiding door de dood, van gedeelde vreugde: is dat geen bevestiging van kuise liefde?

Aan het begin van het boek haalde ik Norma's vraag aan Clotilde aan: "Geneest jouw God harten die ziek zijn van liefde?" We hebben gekeken naar manieren waarop genezing kan plaatsvinden. Het vuur van de erotische impuls, eigen aan de menselijke natuur, kan ons leven opfleuren en verwarmen als een bron van vreugde en vruchtbaarheid. Het kan ook uitbarsten in vuurzeeën van dodelijke passie. In een christelijke optiek is *eros* een impuls naar het goddelijke toe, maar het is zelf niet goddelijk. Eros heeft een rol te spelen in het ordenen van het menselijk bestaan naar zijn ware doel, de kennis en liefde van God. Ze mag niet verward worden met het doel.

De Kerk weigert de *eros* en daarmee de seksualiteit te verabsoluteren of te materialiseren. Dat is, hier en nu, een contraculturele positie om in te nemen, maar het hier en nu zal voorbijgaan. De christelijke visie op de menselijke natuur houdt stand.

Terwijl de Kerk degenen die worstelen om naar de geboden te leven vriendelijk behandelt, benadrukt ze dat het met Gods hulp mogelijk is; het kan niet alleen, het kan ons doen opbloeien. Kies voor het leven" (Deuteronomium 30,19). Deze imperatief blijft van kracht. Een christen verlangt ernaar en is geroepen om ten volle te leven, niet minder. Maar soms hebben we hulp nodig om te weten wat leven is en waar het te vinden is. We moeten onderricht krijgen in waar we vandaan komen, waar we naartoe gaan, welke middelen we tot onze beschikking hebben, wie er is om ons te helpen. Dit boek is een bescheiden poging om een paar aanwijzingen te geven.

'Weest met God verzoend', schrijft Paulus aan de Korintiërs (2 Korintiërs 5,20). Het gebod heeft betrekking op onze overgang van vijandschap naar vriendschap met God. Het kan ook existentieel gelezen worden, alsof het wil zeggen: "Wees voor God mensen die verzoend zijn. Hierin ligt een oproep tot integriteit en zelfacceptatie, om te leven met onze verlangens, beperkingen en verliezen. We moeten accepteren dat we personen zijn, gericht op en behoefte hebbend aan anderen, geen op zichzelf staande individuen. We moeten accepteren dat we gered moeten worden: -de wanorde die we met ons meedragen is meer dan we zelf kunnen oplossen. Net als muziekinstrumenten moeten we geharmoniseerd worden, goed afgestemd op een toonhoogte die niet van deze wereld is. De afstemming van onze zintuigen maakt deel uit van deze onderneming. Kuisheid brengt ze in evenwicht. Het wijst niet op hersenloze versterving, maar eerder, zoals Pavel Florensky schreef in een uitbundige tekst, "op heelheid, gezondheid, onberispelijkheid, eenheid van het innerlijke leven, in het algemeen op de normale staat van het innerlijke leven, op iemands ongefragmenteerdheid en kracht, op frisheid van geestelijke krachten, op de geestelijke georganiseerdheid van de innerlijke mens".

Diana, het embleem van kuisheid in de oudheid, was mooi maar krachtig. Ze had meerdere snaren aan haar boog. Ze was ook godin van de jacht en van de vruchtbaarheid: afgodsbeelden uit de oudheid tonen haar vaak met veel borsten. De vroege predikers van het evangelie kwamen in Efeze in botsing met haar aanhangers. De vooruitgang van het christendom had geleid tot een afname van de handel van de plaatselijke zilversmeden die kleine heiligdommen voor Diana maakten. Het gevolg was een vakbondsopstand, beschreven in de Handelingen van de Apostelen (19.23 e.v.). Mensen juichten uit volle borst voor Diana, veroorzaakten opschudding en dreigden met geweld. Efeze was een stad waar de houding ten opzichte van het lichaam kon uitmonden in strijdlustigheid.

Aan de Efeziërs gaf Paulus de contouren aan van wat veel later een theologie van het lichaam zou worden genoemd: "niemand haat ooit zijn eigen lichaam, maar hij voedt en verzorgt het teder, net zoals Christus dat doet voor de gemeente" (Efeziërs 5,29). Vruchtbaarheid noch kuisheid, suggereert Paulus, kunnen worden gereduceerd tot ideologische positionering. Alleen een mystagogisch, sacramenteel perspectief kan ze recht doen.

Diana was jaloers wat betreft haar zuiverheid. Ovidius vertelt dat Actaeon haar op een dag tegenkwam toen ze in een bos aan het baden was. Diana was woedend. Ze keek hem aan, 'bloosde als een ochtendwolk' en greep naar haar pijlen. Toen ze er geen vond, bespatte ze hem met water en riep: 'Als je kunt, vertel dan nu hoe je me naakt hebt gezien.' Ze had nog niet gesproken of Actaeon onderging een verontrustende metamorfose. Een gewei barstte uit zijn voorhoofd, 'zijn oren / vouwden zich tot snorhaarachtige punten, zijn handen waren hoeven, / zijn armen lange slanke benen.' Verschrikking vulde zijn hart. Hij was een hert geworden. Het feit dat hij te dicht bij de naakte deugd was gekomen, had een dier van hem gemaakt.

De christelijke belichaming van kuisheid zou een ander karakter krijgen. De vroege Kerk zag het vooral in de maagdelijke martelaressen, die jonge heldinnen (Agatha, Lucy, Agnes en Cecilia) wier namen we nog steeds dagelijks herhalen in de Romeinse Canon van de Mis. Kuisheid, hebben we gezien, is niet hetzelfde als celibaat. Maar seksuele onthouding, beoefend in de naam van het geloof, getuigt op geprivilegieerde wijze van kuisheid. De maagdelijke martelaressen laten zien dat de navolging van Christus zo'n offer waardig is; verder dat iemand, gevoed door vriendschap en sacramentele genade, kan afzien van een actief seksueel leven en toch vreugdevol en vervuld kan zijn, tot volle wasdom kan komen en het leven kan doorgeven.

Cecilia was een Romeinse maagd die verloofd was met de jongeling Valerianus

tijdens het pausdom van Urbanus I (222-30). Een gezegende verlichting gaf haar kennis van wat Paulus aan de Kerk in Efeze uiteenzette als een geloofsmysterie. Ze kreeg de zekerheid dat Christus de echtgenoot van haar ziel was en dat dit huwelijk haar voor eeuwig en altijd zou bepalen. Ze bad dat Valeriaan zou begrijpen wat dit betekende. Haar gebed werd verhoord. De twee besloten samen te leven in maagdelijkheid. Dit was niet omdat ze bang waren voor seks of seks onrein vonden. Het was omdat ze een glimp hadden opgevangen van de staat van eenheid met God waar de menselijke seksualiteit voor staat. In de normale gang van zaken zal intimiteit tussen echtgenoten lichamen en geesten naar deze eenheid leiden. In het geval van Cecilia en Valeriaan werkte het proces andersom: de vereniging met God onthulde de zin van aardse huwelijken.

Cecilia's christelijke getuigenis veroorzaakte een schandaal in een stad die nog steeds grotendeels heidens was. Ze werd gearresteerd en vervolgens veroordeeld tot verstikking in de baden. Toen de prefect van de stad hoorde dat ze na 24 uur nog leefde, beval hij haar te onthoofden. De beul sloeg drie keer toe, maar slaagde er niet in het hoofd van de romp te scheiden. De Romeinse wet stond een vierde poging niet toe. Daarom liet hij Cecilia bloedend achter. Ze leefde nog drie dagen. Toen stierf ze en werd begraven door paus Urbanus. Dit verhaal, verteld in oude kronieken, werd bevestigd door waarnemingen in het jubileumjaar 1600. Tijdens restauratiewerkzaamheden in de abdij van Santa Cecilia in Trastevere, op de plek waar Cecilia's familie haar *titulus* had gehouden, werden de overblijfselen van de martelares gevonden. Niet alleen waren ze, net als die van de kartuizer opgegraven bij Miraflores, in een staat van ongeschondenheid. De gedraaide positie van Cecilia's hoofd kwam ook precies overeen met het verhaal van de mislukte executie. De vondst was een sensatie. Er moesten Zwitserse gardisten aan te pas komen om het verkeer van pelgrims in goede banen te leiden die wilden bidden in de fysieke aanwezigheid van een van de meest geliefde heiligen van Rome.

Onder hen was de beeldhouwer Stefano Maderno. Hij zag het lichaam en gaf wat hij zag weer in marmer. Zijn onvergetelijke monument staat tot op de dag van vandaag onder het hoofdaltaar van de abdijkerk. Op een dag halverwege november 1887 knielde de veertienjarige Thérèse Martin uit Lisieux ervoor. Ze was naar Rome gereisd om de paus te vragen haar ondanks haar jonge leeftijd toe te laten tot de Karmel. De heilige Cecilia had tot die dag weinig voor haar betekend. Ze had haar gekend als beschermheilige van de muziek, in de veronderstelling dat Cecilia deze rol had gekregen omdat ze goed zong. In Rome ontdekte ze dat de reden een andere was: de afkondiging was gedaan 'ter herinnering aan het maagdelijke loflied dat ze zong voor haar Goddelijke Echtgenoot, verborgen in haar hart der harten'. Meteen voelde Thérèse voor haar 'de tederheid van een vriendin'. De harmonie van Cecilia's leven was wat ze wenste. Een overtuigend voorbeeld van generatieve kuisheid kwam voor haar, in die eerbiedwaardige kerk, in de vorm van een innerlijk lied.

Maderno's standbeeld onder het hoogaltaar in de Basiliek van Santa Cecilia in Trastevere, in een tekening van J. Petot die op 9 juni 1870 in het geografische tijdschrift Il Giro del mondo stond. Hoe opmerkelijk om zo'n levensecht beeld van een dode te maken.

Thérèse had niet de mogelijkheid om naar de gaanderij van de abdijkerk te gaan om een kunstwerk te zien dat de moderne bezoeker de adem beneemt. Pietro Cavallini's westelijke muurfresco van het Laatste Oordeel, geschilderd rond 1300, werd verborgen door een secundaire muur tijdens de herinrichting in de jaren 1720, nog een voorbeeld van hoe mode verandert. Pas in 1900 werd het teruggevonden. Vandaag de dag wordt het beschouwd als het eerste voorbeeld van moderne schilderkunst in Rome, voor het werk van Giotto in het Lateraan. In het midden staat Christus, de universele Rechter, met de wonden van de Passie, gekleed in keizerlijk paars. Aanbidders lopen onder hem door als ze de kerk verlaten en worden eraan herinnerd dat je als mens verantwoording moet afleggen. "Adam, waar ben je? Er wordt een antwoord gevraagd. Verantwoording afleggen heeft te maken met onze waardigheid. Verantwoordelijkheid voor onze keuzes maakt deel uit van de textuur van ons glorieuze gewaad. De uitgestrekte rechterhand van Christus wijst niet af of stoot niet af. Het geeft verheffing aan. Het laat de hoogte zien waarnaar we moeten streven en die hij ons wil helpen bereiken.

Christus wordt geflankeerd door prachtig gekleurde engelen met vleugels die zo levendig zijn dat je ze kunt horen fladderen. Terwijl ze opstijgen, worden ze steeds onstoffelijker, overgaand in verhevenheid. De engelen doen me denken aan iets wat Menuhin ooit zei over het Adagio deel van Beethovens Vioolsonate nr. 10 in G Majeur: "Die eerste twaalf maten - het prachtige gevoel van ritmische continuïteit en die buitengewone sereniteit van Beethoven. Het is een soort afwerpen van alles wat vlees is. En toch blijft het menselijk. Onnodig te zeggen dat een mens geen engel is. De incarnatie van het Woord gaf de menselijke natuur een distinctie die die van cherubijnen en serafijnen overtreft. Niettemin brengen Cavallini's engelen een boodschap aan ons over. Ze herinneren aan de verzekering van Paulus: "We zullen niet allemaal slapen, maar we zullen allemaal worden veranderd, in een ogenblik, in een oogwenk" (1 Korintiërs 15,51 e.v.). We kunnen ons niet voorstellen hoe deze verandering zal zijn; hoe de integriteit van onze iconische natuur zich zal manifesteren in een eeuwige werkelijkheid die niet beperkt wordt door ruimte en tijd; maar we zouden er vaak over na moeten denken. 'Want nu zien we schemerig in een spiegel, maar dan van aangezicht tot aangezicht' (1 Korintiërs 13.12).

Aan weerszijden van de engelen zitten de apostelen op hun troon, zes aan de

rechterkant, zes aan de linkerkant. Hun gelaatstrekken zijn levendig, een heel andere wereld dan de gestileerde afbeeldingen van het negende-eeuwse mozaïek in de apsis aan de andere kant van de kerk. Voor de voorkant van dit boek heb ik het portret van Matteüs gekozen, een man die veranderd is door de blik van Christus. De HEER vond hem op een plaats van schande, maar schaamde zich niet om hem te roepen; nee, hij begeleidde hem naar huis, naar het leven dat deze doorsnee man voor zichzelf had opgebouwd in het laagland, nog niet wetend welke hoogten het bestaan zou kunnen bereiken. Jezus ondermijnde deze vertrouwde wereld, niet door haar uit te wissen, maar door haar ontoereikendheid te tonen om het bovennatuurlijke verlangen te vervullen dat in de muntentellende Mattheüs sluimerde. De aanwezigheid van Gods Zoon had het gewekt. De tollenaar kon voortaan niet meer rondlopen in zijn kleding van huiden. Hij verlangde ernaar om opnieuw bekleed te worden met het kleed van heerlijkheid.

Vanaf het begin heeft Matteüs Jezus nauwlettend geobserveerd. Dat blijkt duidelijk uit het evangelie dat hij schreef, rijk aan details. Van de meest humane prediker onder de predikers, de heilige Dominicus, is ons verteld dat hij het Evangelie van Matteüs altijd bij zich droeg. Het was voor hem van onschatbare waarde toen hij preekte voor de Katharen, rationalisten die worstelden om de theologische betekenis van het gewone leven en het menselijk lichaam te accepteren.

Volgens de *Legenda Aurea* bracht Matteüs het evangelie naar Scythië na de wederopstanding van de Heer. De mensen daar hielden er niet van dat hun gevestigde opvattingen in de naam van Christus werden uitgedaagd. Om zichzelf uit het zicht van de prediker te houden, maakten ze hem blind. Door een wonder werd Matteüs' zicht hersteld. Tientallen jaren eerder had het licht van de heerlijkheid hem aangeraakt toen hij ondergedompeld zat in de duisternis van zijn tolhuisje. Hij was iemand die zowel metaforisch als fysiek de uitwisseling van duisternis en licht had gekend. Hij had geleerd er niet bang voor te zijn. Daarom kon hij anderen met gezag onderrichten om niet bang te zijn.

Cavallini stelt Matteüs voor als een jonge man. Hij houdt het kruis vastberaden vast, maar zijn gezicht wordt gekenmerkt door een uitdrukking van onderzoekende vriendelijkheid. Zijn ogen kijken naar de verheerlijkte Zoon van God, die de Kerk aanroept als de Verlangende der Volkeren. In Hem bevredigt God onze diepe verlangens met goede dingen en herstelt Hij het iconische potentieel van onze natuur. We hopen uiteindelijk, op het juiste moment, integraal en vrij voor zijn troon te staan. Dan zal hij onze eeuwige jeugd, hersteld als die van een adelaar, met vreugde bekronen (vgl. Psalmen 102,5, 42,4).

Ondertussen gaan we met geduld van het gedeeltelijke naar het gehele, waarbij we onze lichamen, zielen en geesten ordenen en kuis maken in de gehoorzaamheid van de naastenliefde. De ogen van onze liefde worden daardoor geopend. We gaan over van blindheid naar zicht. De reis is soms moeizaam, maar voert door prachtige landschappen. Hoe verder we reizen, hoe scherper we ons ervan bewust worden dat we niet alleen lopen.